

Obr. 1 V rámci reportingu se hodnotí i tahová populace vybraných druhů, např. volavky bílé (*Egretta alba*). Foto: Jan Ševčík

Zpráva o stavu druhů přílohy I Směrnice o ptácích Výsledky hodnotících zpráv 2013

Eva Vojtěchovská

Hodnotící zprávy podle Směrnice o ochraně volně žijících ptáků (2009/147/EC, dále jen Směrnice o ptácích) jsou předmětem pravidelného reportingu Evropské komisi, který v různé podobě probíhá od roku 2008, kdy byla podána první zpráva za tříleté období let 2005–2007. Zpráva z roku 2008 byla spíše souhrnem administrativních a správních informací, které se konkrétních

druhů, či snad trendu jejich početnosti ani nedotkly. Od té doby však nastaly výrazné změny struktury zpráv, které byly inspirovány hodnotícími zprávami Směrnice o stanovištích (92/43/EEC). Ty se odevzdávají v šestiletých intervalech pro každý hodnocený druh samostatně a shrnují stav i vyhlídky druhů a biotopů pomocí sjednocených kategorií a kritérií.

Hodnotící zprávy dle Směrnice o ptácích se těmto zprávám vyrovnaly, a to jak časově (prodloužení reportovací periody z původních 3 let na 6 let), tak i obsahově (podávání samostatných zpráv pro každou populaci hodnoceného druhu zvlášť). Druhy byly hodnoceny samostatně také v rámci odlišných populací, tedy v rámci populace hnízdní, zimující a tahové.

První hodnotící zprávy v nové podobě jsme odevzdávali v roce 2013, a to za pětileté období let 2008–2012. První reportovací perioda byla ukončena už po pěti letech právě z důvodu časové synchronizace s reportovací povinnostmi hodnotících zpráv dle Směrnice o stanovištích. Další reportovací perioda již bude šestiletá (2013–2018) s odevzdáním hodnotících zpráv v roce 2019.

Pro hodnotící zprávy byly použity zdroje dat AOPK ČR (Nálezová databáze OP, hodnocení výsledků monitoringu druhů přílohy I v letech 2005–2010), České společnosti ornitologické, (databáze Avif, databáze Jednotného programu sčítání ptáků), údaje z Atlasu hnízdního rozšíření ptáků a v neposlední řadě i výsledky zimního sčítání vodních ptáků a výsledky kroužkování ptáků.

Druhy přílohy I Směrnice o ptácích
Příloha I Směrnice o ptácích vyjmenovává pro celou EU necelých 200 druhů ptáků. Vzhledem k tomu, že samozřejmě ne všechny druhy se na našem území vyskytují či zde mají významnou populaci z hlediska EU, bylo z těchto dvou set druhů v roce 2004 vybráno (na základě několika kritérií) druhů 60, z nichž pro 44 byly v letech 2005 a 2009 vyhlášeny ptačí oblasti.

Původním záměrem rozdělení druhů do příloh Směrnice o ptácích byla identifikace jejich významu z hlediska celé Evropy. Členské státy měly povinnost pro tyto druhy vyhlásit ptačí oblasti, provádět pravidelné sledování jejich stavu a následně i reportovat jejich stav a trendy vývoje početnosti směrem k Evropské komisi. Vymezení ptačích oblastí i pravidelné sledování stavu většina členských států provedla a prováděla. Reportovací povinnost se však v rámci synchronizace se Směrnicí o stanovištích změnila – došlo k zavedení povinnosti reportovat všechny přirozeně se vyskytující

druhy na území členského státu, respektive všechny hodnotitelné populace těchto druhů. Pro Českou republiku tato změna náhle znamenala povinnost reportingu 228 přirozeně se vyskytujících druhů na našem území se všemi jejich populacemi (celkem tedy 237 zpráv), oproti původně uvažovaným 60 druhům přílohy I Směrnice o ptácích.

Jako jediná z členských států Evropské unie vedla ČR o nové reportingové povinnosti s Evropskou komisí spor. Pokud by totiž trval požadavek na reporting všech druhů ptáků a jejich odlišitelných populací vyskytujících se na území členského státu, nejednalo by se o sjednocení se směrnicí o stanovištích, ale nároky na druhy by zdaleka přesáhly požadavky na zbylé skupiny fenoménů (převládajících druhů), a to finančně i personálně. Neexistuje totiž žádná skupina druhů, která se dnes monitoruje celá, tak jako je to požadováno u ptáků.

S Evropskou komisí jsme se sice v argumentech neshodli a povinnost reportovat všechny přirozeně se vyskytující druhy nám zůstala, přesto byly v roce 2013 hodnoceny pouze druhy přílohy I, které jsme v seznamu druhů pro jednotlivé členské státy měli určeny jako druhy, pro něž má být odevzdán plný report (všech 8 částí reportu, viz dále). Reporting se tedy týkal 47 druhů včetně jejich populací, tj. 50 reportů (40x hnízdní, 5x zimující a 5x tahová populace druhu).

Struktura reportu
Koordinací přípravy hodnotících zpráv byla pověřena AOPK ČR, přičemž zpracovateli reportů byli Ministerstvo životního prostředí (Obecný report), Česká společnost ornitologická (dále ČSO, odborné části Druhových reportů) a také sama AOPK ČR (obecné a ochrannářské části Druhových reportů).

Zprávy byly po zpracování zaslány k oponentuře externím subjektům z akademické sféry a z institucí, které se významně podílejí na obhospodařování naší krajiny, ze sféry lesnické, zemědělské či správcům povodí. Od Českomoravské myslivecké jednoty, Sdružení vlastníků obecních a soukromých lesů v ČR a Lesů České republiky jsme obdrželi připomínky, které jsme zpracovali nebo vypořádali.

Reportingová povinnost spočívá ve dvou typech dokumentů:

Obecný report
První dokument – Obecný report – je podáván za celé reportovací období pouze jeden. Dokument informuje o klasifikaci ptačích oblastí a shrnuje nejvýznamnější události, které se během implementace směrnice v daném období udály. Mezi tyto patří např. vyhlášení posledních dvou ptačích oblastí v roce 2009 – PO Českobudějovické rybníky a PO Dehtář. Tato část uvádí přehled implementovaných nebo připravovaných managementových plánů ptačích oblastí. V daném období byly pro 6 ptačích oblastí zpracovány samostatné souhrny doporučených opatření a pro 13 ptačích oblastí byla opatření zapracována do plánu péče o zvláště chráněná území, s nimiž jsou ptačí oblasti v překryvu.

Dále pak uvádí přehled plánů s kompenzačními opatřeními, přehled prací a výzkumů využitých pro ochranu druhů či management jejich lokality; zde se hlavně zmiňuje monitoring druhů přílohy I Směrnice o ptácích, prováděný od roku 2005 AOPK ČR ve spolupráci s ČSO. Nakonec je možnost uvést přehled nepůvodních ptačích druhů – na našem území však v daném období žádné nepůvodní ptačí druhy zaznamenány nebyly.

Druhové reporty
Druhové reporty jsou samostatné zprávy k jednotlivým reportovaným druhům, respektive jejich populacím (hnízdní, zimující nebo tahové). Každý report je rozdělen do osmi částí, přičemž pro všechny přirozeně se vyskytující druhy se vyplňuje prvních pět částí a pro druhy přílohy I se reportují navíc i zbývající 3 části, které se týkají ptačích oblastí a jejich předmětů ochrany.

V částech druhového reportu, povinných pro všechny druhy, nalezneme obecnou část s informacemi o reportovaném druhu, dále části reportující početnost populace, trend početnosti populace, hnízdní rozšíření a jeho rozsah a trend. K druhům přílohy I přibývají další 3 části reportu – přehled implementovaných či připravovaných druhových akčních a managementových plánů, hlavní negativní vlivy a ohrožení a přehled implementovaných či připravovaných ochrannářských opatření na podporu druhu.

K hnízdním populacím druhů byly vytvořeny čtvercové mapy hnízdního rozšíření vztažené k danému reportovacímu období. Hodnocení areálu rozšíření jednotlivých druhů bylo prováděno kvalifikovaným hodnocením na základě porovnání dat z Nálezové databáze ochrany přírody AOPK ČR, databáze Avif ČSO, databáze Jednotného programu sčítání ptáků ČSO a výsledků monitoringu druhů přílohy I AOPK ČR a ČSO s hnízdním rozšířením druhů, které je publikováno v Atlasu hnízdního rozšíření ptáků v ČR.

Vyhodnocení výsledků druhových reportů

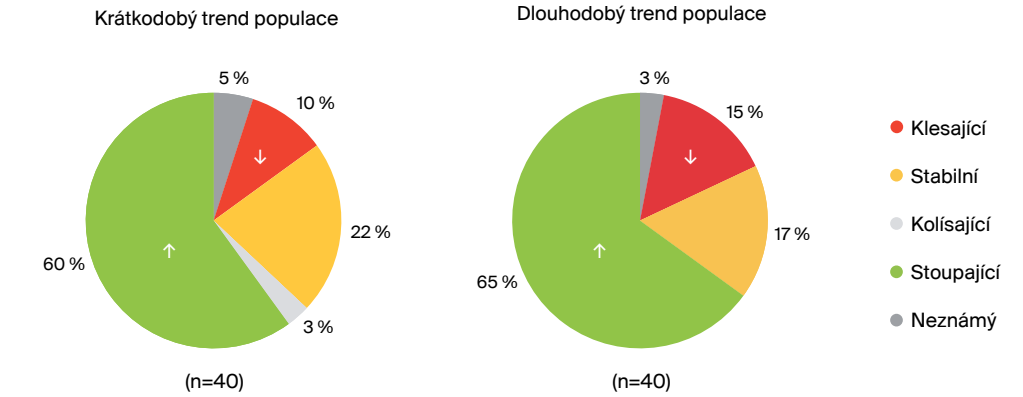
Trend početnosti

Trend početnosti populace reportovaných druhů byl hodnocen u hnízdních populací nad očekávání dobře, neboť krátkodobý (období let 2000–2012) i dlouhodobý (období let 1980–2012) trend populace je stoupající nebo stabilní pro 82 % druhů (např. kulíšek nejmenší (**Obr. 3**), bukáček malý nebo luňák červený). Naopak klesající trend početnosti vykazuje v krátkodobém horizontu 10 % druhů, v dlouhodobém však již 15 % druhů. Při srovnání dlouhodobého a krátkodobého trendu zjišťujeme, že dva druhy jsou dlouhodobě klesající, ovšem krátkodobě mají dokonce stoupající trend početnosti (tetřev hlušec a lelek lesní). U některých druhů je však situace opačná. Dva druhy mají z dlouhodobého hlediska početnost populace hodnocenou jako stoupající (lejsek malý) nebo stabilní (výr velký), ale krátkodobý trend se prokázal jako klesající. (**Graf 1**)

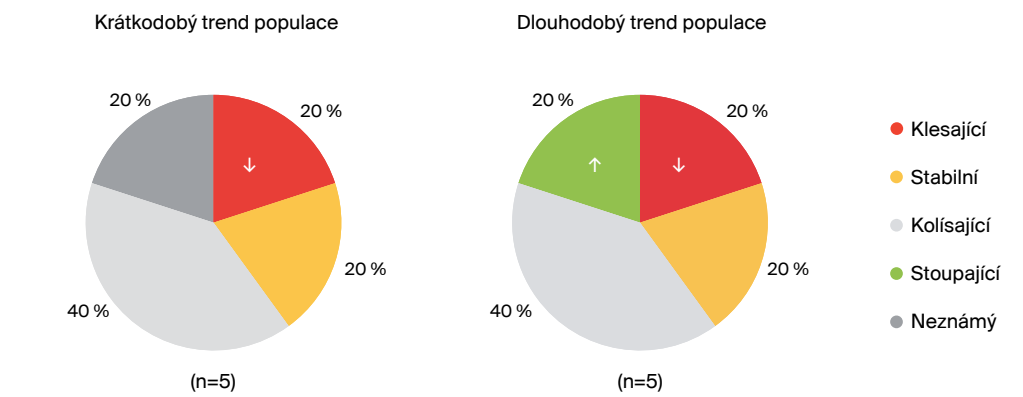
Již ne tak dobře dopadlo hodnocení trendů populací zimujících druhů. Tři druhy z pěti hodnocených byly hodnoceny s kolísajícím (moták pilich, kalous pustovka) nebo klesajícím trendem (husa polní) v krátkodobém i dlouhodobém horizontu. Zbývající dva druhy mají trend stabilní krátkodobě i dlouhodobě (husa běločelá) nebo stoupající dlouhodobě a neznámý v krátkodobém horizontu (orel mořský (**Obr. 2, Graf 2, Tab.**))

Trend hnízdního rozšíření

Poměrně kladnému hodnocení trendu početnosti populace odpovídá ještě pozitivnější hodnocení trendu hnízdního rozšíření. Pro plných 98 % hodnocených druhů byl

Graf 1 Trend početnosti populace hnízdicích druhů

Graf 2 Trend početnosti populace zimujících druhů

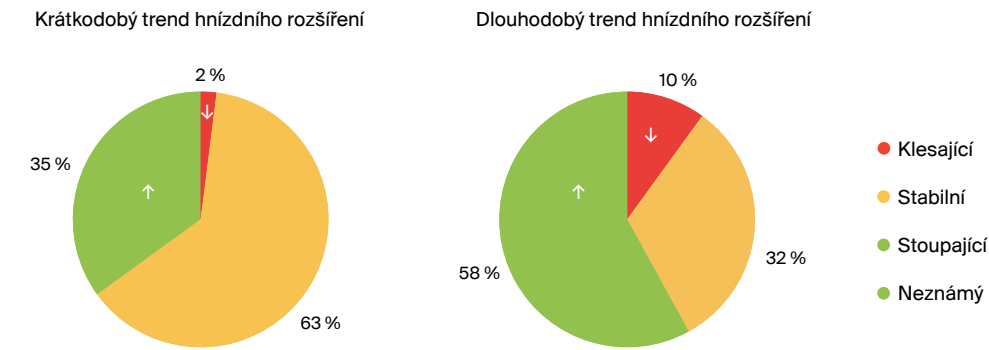
Obr. 2 Orel mořský (*Haliaeetus albicilla*) je jedním z pěti druhů, u nichž se reportovala zimující populace. Foto: Petr Mückstein

Tab. Přehled výsledků hodnoticích zpráv

druh	populace	jednotka	početnost min.	početnost min.	krátkodobý populační trend	dlouhodobý populační trend	krátkodobý trend rozšíření	dlouhodobý trend rozšíření	početnost v PO min	početnost v PO max	% populace v PO
kulíšek nejmenší	hnízdní	páry	1200	2000	●	●	●	●	480	750	38
pěníce vlašská	hnízdní	páry	3000	6000	●	●	●	●	1050	1650	30
lejsek malý	hnízdní	páry	1200	2400	●	●	●	●	350	550	25
lejsek bělokrký	hnízdní	páry	35000	70000	●	●	●	●	9250	14300	22
ťuhýk obecný	hnízdní	páry	30000	60000	●	●	●	●	3800	5100	10
strnad zahradní	hnízdní	páry	80	160	●	●	●	●	0	1	0
bukač velký	hnízdní	volající samci	30	40	●	●	●	●	7	15	31
bukáček malý	hnízdní	páry	60	80	●	●	●	●	30	60	64
kvakoš noční	hnízdní	páry	619	768	●	●	●	●	619	768	100
volavka bílá	tahová	jedinci	?	?	●	●	●	●	1010	1620	?
čáp černý	hnízdní	páry	300	400	●	●	●	●	70	100	24
čáp bílý	hnízdní	páry	931	954	●	●	●	●	47	56	5
husa polní	zimující	jedinci	450	10500	●	●	●	●	400	4000	40
husa běločelá	zimující	jedinci	1800	13000	●	●	●	●	1800	5700	51
husa velká	tahová	jedinci	9400	30500	●	●	●	●	9400	30500	100
kopřivka obecná	hnízdní	páry	1800	3200	●	●	●	●	44	58	2
kopřivka obecná	tahová	jedinci	100	600	●	●	●	●	100	600	100
zrzohlávka rudozobá	tahová	jedinci	?	?	●	●	●	●	200	250	?
včelojed lesní	hnízdní	páry	650	1000	●	●	●	●	120	190	19
luňák hnědý	hnízdní	páry	40	60	●	●	●	●	20	30	50
luňák červený	hnízdní	páry	70	100	●	●	●	●	30	50	47
luňák červený	tahová	jedinci	?	?	●	●	●	●	78	122	?
orel mořský	hnízdní	páry	25	30	●	●	●	●	22	25	85
orel mořský	zimující	jedinci	?	?	x	●	●	●	21	33	?
ledňáček říční	hnízdní	páry	500	900	●	●	●	●	130	200	24
moták pochop	hnízdní	hnízdící samice	1300	1700	●	●	●	●	150	260	14
moták pilich	zimující	jedinci	?	?	●	●	●	●	5	15	?
raroh velký	hnízdní	páry	8	15	●	●	●	●	4	6	43
sokol stěhovavý	hnízdní	páry	32	38	●	●	●	●	32	38	100
jeřábek lesní	hnízdní	páry	900	1800	x	●	●	●	900	1300	81
tetřev obecný	hnízdní	volající samci	526	526	●	●	●	●	465	465	88
tetřev hlušec	hnízdní	volající samci	250	310	●	●	●	●	150	200	63
chřástal kropenatý	hnízdní	volající samci	50	80	●	●	●	●	35	65	77
chřástal polní	hnízdní	volající samci	1500	1700	●	●	●	●	900	1300	69
jeřáb popelavý	hnízdní	páry	15	29	●	●	●	●	15	20	80
rybák obecný	hnízdní	páry	433	474	●	●	●	●	250	340	65
výr velký	hnízdní	páry	600	900	●	●	●	●	110	170	19
puštík bělavý	hnízdní	páry	35	50	●	●	●	●	30	45	88
kalous pustovka	zimující	jedinci	0	57	●	●	●	●	0	3	5
sýc rousný	hnízdní	páry	1500	2000	●	●	●	●	480	730	35
lelek lesní	hnízdní	volající samci	400	700	●	●	●	●	115	150	24
žluna šedá	hnízdní	páry	3000	5000	●	●	●	●	430	650	14
datel černý	hnízdní	páry	4000	8000	●	●	●	●	1050	1350	20
strakapoud jižní	hnízdní	páry	1000	1400	●	●	●	●	70	110	8
strakapoud prostřední	hnízdní	páry	3000	6000	●	●	●	●	1250	1650	32
strakapoud bělohřbetý	hnízdní	páry	150	250	●	●	●	●	125	160	71
datlík tříprstý	hnízdní	páry	300	500	●	●	●	●	290	400	86
skřivan lesní	hnízdní	páry	600	1100	●	●	●	●	270	360	37
slavík modráček středoev.	hnízdní	páry	400	600	●	●	●	●	240	330	57
slavík modráček tundrový	hnízdní	páry	20	30	●	●	●	●	20	20	80

v krátkodobém horizontu trend vyhodnocen jako stoupající nebo stabilní, v dlouhodobém horizontu pak pro 90 % druhů (např. bukač velký, oba druhy čápů, luňák červený, jeřáb popelavý, sýc rousný nebo slavík modráček).

Z uvedeného je patrné, že některé druhy, které byly dlouhodobě hodnoceny s klesajícím trendem hnízdního rozšíření, byly v krátkodobém horizontu hodnoceny s trendem pozitivnějším, a to konkrétně s trendem stabilním (tetřev hlušec, lelek lesní a strnad zahradní). (Graf 3)

Graf 3 Trend hnízdního rozšíření druhů

Obr. 3 Populace kulíška nejmenšího (*Glaucidium passerinum*) byla vyhodnocena jako stoupající, přičemž krátkodobý trend rozšíření byl hodnocen jako stabilní. Foto: Petr Mückstein

Zastoupení druhů v ptačích oblastech
Zajímavé výsledky dalo i hodnocení územního pokrytí populace daného druhu ptačími oblastmi. Hodnocení pro hnízdící druhy uvádí, že 13 reportovaných druhů (např. strnad zahradní, čáp bílý nebo moták pochop) se vyskytuje hlavně mimo ptačí oblasti (0–24 % lokalit výskytu druhu je v ptačí oblasti), naopak 10 druhů (např. sokol stěhovavý, kvakoš noční nebo jeřábek lesní) se vyskytuje většinou v ptačích oblastech (75–100 % lokalit výskytu druhu je v ptačí oblasti). Zbývajících 16 druhů (např. raroh velký, rybák obecný nebo skřivan lesní) má lokality výskytu

rozmístěny relativně rovnoměrně v ptačích oblastech i mimo ně (25–74 % lokalit výskytu druhu je v ptačí oblasti).

U zimujících druhů je situace poměrně nejasná, neboť u tří druhů je poměr lokalit v ptačích oblastech a mimo ně neznámý, resp. nehodnotitelný (kalous pustovka, orel mořský, moták pilich), u dvou druhů je rozmístění relativně rovnoměrné (husa polní a běločelá).

Hlavní ohrožení druhů

Ohrožení druhů vycházelo z předdefinovaného seznamu možných ohrožení rozdělených do šesti oddílů: a) zemědělství, b) lesnictví, c) ostatní způsoby využití biologických zdrojů, d) lidské zásahy a rušení, e) modifikace ekosystémů, f) přírodní biotické a abiotické procesy. Hodnocena byla také míra ohrožení (velký, střední nebo malý dopad na populace druhu) a lokalizace zdroje ohrožení (uvnitř nebo vně členského státu apod.).

Hodnocení ukázalo, že velký dopad na reportované druhy na našem území mají zejména ostatní způsoby využití biologických zdrojů (8 druhů: např. tetřev hlušec, tetřev obecný, kopřivka obecná a husy – lovné aktivity), modifikace ekosystémů (6 druhů: např. bukač velký a bukáček malý – meliorace a vysoušení mokřadních lokalit nebo rybák obecný – regulace toků) a zásahy v rámci lesnického managementu (5 druhů: např. strakapoud bělohřbetý a prostřední – odstraňování starých a mrtvých stromů nebo datlík tříprstý – lesnický a péstební management). Dále byly druhy hodnoceny jako ohrožené v rámci kategorií lidské zásahy a rušení (3 druhy: lelek lesní – ústup využívání území vojenskou činností nebo tetřev obecný a tetřev hlušec – chybějící nebo nevhodná ochranná opatření, rušení turismem a sportovními aktivitami), přírodní biotické a abiotické procesy (2 druhy: lelek lesní a tetřev obecný – sukcese) a zemědělství (1 druh: moták pochop – užívání biocidů a chemických látek v zemědělství).

Hlavní ochranná opatření

Stejně jako ohrožující faktory druhů, tak i v reportovací periodě implementovaná ochranná opatření byla při hodnocení vybírána z předdefinovaného seznamu, rozděleného taktéž do šesti kategorií: a) ochranná opatření provedená v zemědělské krajině a otevřených habitatech,

Obr. 4 Odhadem asi 80 % hnízdní populace jeřábka lesního (*Bonasa bonasia*) se nachází v ptačích oblastech. Foto: Petr Mückstein

Obr. 5 Nejvíce významných ochranných opatření se ukázalo být v kategorii zahrnující jak péči o biotop, tak i ponechání lokalit bez zásahu. Foto: Jan Hamza

b) v lesích a zalesněných habitatech, c) v mokřadech, povrchových vodách a na pobřežích, dále pak d) ochranná opatření související s územním plánováním, e) s lovem a rybolovem a f) s urbánními oblastmi, průmyslem, energetikou a dopravou.

Nejvíce pro druh vysoce důležitých ochranných opatření bylo v reportovací periodě implementováno v kategoriích územní plánování (16 druhů: např. ledňáček říční, chřástal polní, jeřábek lesní (Obr. 4), či rybák obecný – péče o hnízdní biotopy, ponechání divočiny, sukcese v krajině apod. nebo pěníce vlašská – adaptace vojenského využívání území), lesy a zalesněné habitaty (13 druhů: např. kulíšek nejmenší (Obr. 3) a oba druhy luňáků – specifická lesnická opatření nebo jeřábek lesní a strakapoud bělohřbetý – obnovení či úpravy lesních biotopů a adaptace lesního managementu) a mokřady, povrchové vody a pobřeží (11 druhů: např. moták pochop, rybák obecný, bukač velký, bukáček malý, kopřivka obecná a husy – úpravy vodního režimu a zvýšení kvality vody). Dále byla implementována opatření v kategoriích urbánní oblasti (7 druhů: např. čáp černý a bílý, orel mořský a výr velký – adaptace energetických a dopravních systémů), zemědělská krajina a otevřené habitaty (6 druhů: např. strnad zahradní – specifická zemědělská opatření nebo kalous pustovka, moták pilich a chřástal polní – péče o travní společenstva a další otevřené habitaty, přizpůsobení doby sklizně apod.) a lov a rybaření (4 druhy: husa velká, polní a běločelá a kopřivka obecná – regulace nebo úprava lovných aktivit).

Uplatnění výsledků hodnotících zpráv
Jednotlivé výsledky hodnotících zpráv jsou důležitou informací o stavu či trendu vývoje početnosti a rozšíření populací jednotlivých druhů jak pro odborníky, tak i pro laickou veřejnost. Souhrn výsledků má pak význam hlavně jako celostátní, popř. celoevropský indikátor. Další termín odezdání hodnotících zpráv spadá až do roku 2019, kdy již bude možno srovnat jednotlivé indikátory v hodnotících zprávách mezi sebou a srovnání použít jako měřítko splnění prvního cíle Strategie EU pro biologickou rozmanitost do roku 2020.

Všechny zprávy jsou k dispozici na: <http://bd.eionet.europa.eu/article12/report?period=1&country=CZ>